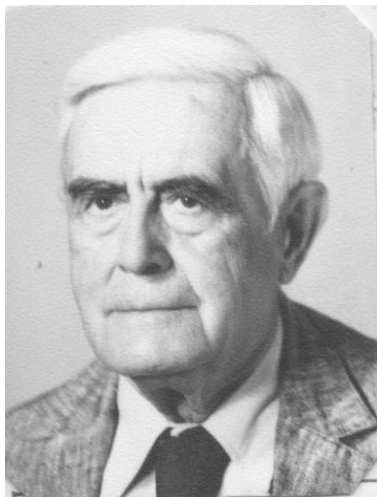

ПРОФЕСОР АНАСТАС Ю. ТОТЕВ - БИОГРАФИЧЕН ПОРТРЕТ

*Стоян Тотев**

Проф. Анастас Ю. Тотев е една от най-многогранните, колоритни и впечатляващи фигури сред статистическата общност у нас. Той е с три дипломи за висше образование - агрономическо, специалност „Земеделска икономика“ (1928), юридическо, специалност „Право и държавни науки“ (1934), и икономика, специалност „Икономика и статистика“ (1937).

Роден е в София на 22 август 1906 г. (9 август по Юлианския календарен стил).¹ Произхожда от патриархални възрожденски фамилии с родови корени в Габрово по бащина линия и Велико Търново по майчина. Баща му Юрдан Тотев е бил виден юрист, а също и преводач от руски. Книги на Достоевски, Толстой и др., преведени

* Проф. д-р, член на Научния съвет на Института за икономически изследвания към БАН, професор в секция „Регионална и секторна икономика“ на ИИИ към БАН; e-mail:stotev@yahoo.com

¹ При съставянето на биографичния портрет са използвани източниците: П. Найденова (1996), „Професор Анастас Ю. Тотев - творчески портрет“, изд. на Института по демография при БАН, София; „Статистическата наука и образование в УНСС“, материал с автори Евгени Шкодрев и Стоян Цветков, както и материалите „100 години от рождението на Проф. Анастас Юрданов Тотев“ и „Проф. д-р А. Ю. Тотев ученият, общественикът, човекът“ с автор Николай Михайлов.

от него, и днес могат да се намерят в Народната библиотека. Бил е директор в Министерството на финансите, вкл. и директор на новосъздадената в министерството дирекция „Статистика“.

Дядо му по бащина линия, габровеца Тотю Станчев, е имал търговски кантори в Манчестър, Генуа, Истанбул и Виена. Баба му Мома (майка на девет синове), с която той винаги много се е гордял, е сред основателките на женското движение в България. Писателят Антон Страшимиров, приятел на Юрдан Тотев (бащата на Анастас Тотев), бил толкова впечатлен от високите човешки, морални и житейски добродетели на Мома, че я е използвал като прототип на главната героиня в повестта си „Габровка“.

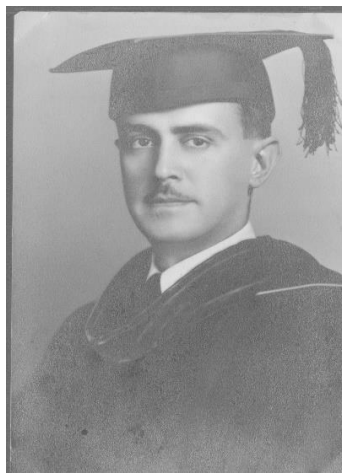
Другият му дядо, Анастас Хаджидимов, е бил съратник на Стефан Стамболов, по време на Априлското въстание е хвърлен в тъмница в Цариград. Той е депутат във Великото народно събрание, приело Търновската конституция, и кмет в продължение на около девет години в началото на 20-и век на Велико Търново, където една от фамилиите им къщи е небезизвестната сега Хаджиминчова механа. Награждаван е нееднократно за граждански заслуги с „Кавалерски кръст с корона“.

Образование

Младият Тотев завършва едновременно реален и полукласически гимназиален курс, учи математика във Физико-математическия факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“. По настояване на единия от чичовците си - Цоню Тотев, крупен земевладелец, записва Агрономо-лесовъдния факултет на Университета. Дипломира се през 1928 г. със специалност „Земеделска икономика“. Паралелно посещава и вечерните лекции на Административно-финансовия отдел на Свободния университет.

След завършването на агрономство започва работа като даскал в Земеделското училище в с. Овча могила, след това е назначен за агроном към Свищовската земеделска камара. Като агроном работи заедно с известния български аграрикономист Янаки Моллов в Института по земеделска икономика, сегашния Институт по икономика на селското стопанство.

Едно изследване на младия аграрикономист привлича вниманието първоначално на английските, а после и на американските специалисти по проблемите на земеделската пренаселеност. Поканен е да специализира в престижния Корнелски университет в САЩ, като за целта получава Рокфелерова стипендия. Там специализира и работи в научноизследователските институти по икономически и социални науки в Корнелския университет, като известно време успоредно специализира и работи и в прочутия Харвардски университет. В САЩ последователно защитава магистърска и докторска степен в областта на икономиката в Корнелския университет.

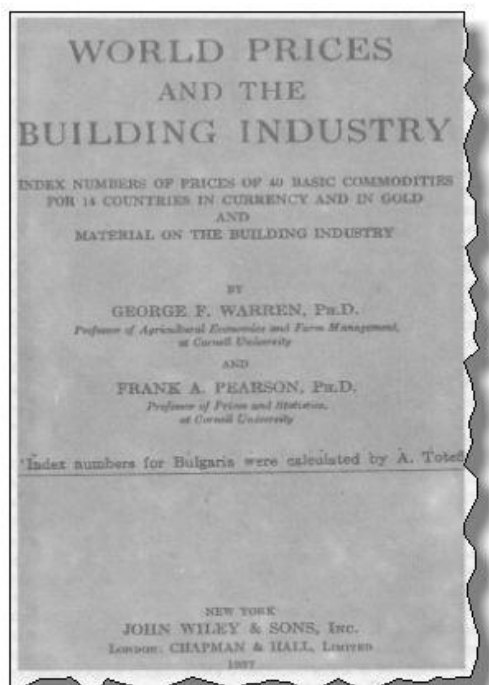

Anastas Totev as graduate from Cornell University, Ithaca, N.Y.

Годините 1935 - 1939 са важен период в изграждането на бъдещия голям български учен: девет месеца всяка година са посветени на изключително полезен научен стаж при светила на световната икономическа наука като Джордж Уорън и Франк Пиърсън (от мозъчния тръст на президента Франклин Делано Рузвелт). Трите „ваканционни“ месеца ежегодно се използват за практическа работа в големи американски компании, където наученото в университетите се прилага в реалната икономика.

В работата си той силно впечатлява колегите си със своите знания и ерудираност. Изключително признание е, че е поканен от професорите Джордж Уорън и Франк Пиърсън да участва в техния монументален труд „Световни цени и строителната индустрия“, в който неговата докторска дисертация „Индекси на цените в България 1880 - 1935“ е публикувана като отделна глава (Warren, G. and

Pearson, F. *World Prices and the Building Industry*. New York: John Wiley & Sons, 1937).
На титулната страница на този труд изрично е записано, че Index numbers for Bulgaria were calculated by A. Toteff.

Изследователска, преподавателска дейност и публикации в България

Преподавателската работа на д-р Тотев започва на 12 януари 1940 г. с лекции по „Стопански строй на държавите“ като хабилитиран преподавател по политическа икономия в Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ (частен доцент 1940 - 1941 г., редовен доцент 1941 - 1945 г., извънреден професор 1945 - 1951 година).

От 31 юли 1952 г. е редовен професор по „Съдебна статистика“ (не приема да чете марксистическа политикономия с деликатното и с чувство за хумор оправдание, че е твърде възрастен, за да осмисля нови идеологии). Като хоноруван професор близо десет години - до 1957 г., завежда катедра „Статистика“ във ВИИ „К. Маркс“ (сега Университет за национално и световно стопанство). Проф. Тотев се пенсионира през 1974 г., след което продължава своята активна научноизследователска дейност.

Широката специализация, която добива проф. Тотев, се оказва изключително полезна за неговата научноизследователска и преподавателска дейност. Усвоените

знания обясняват разностранните интереси и многотемното на преподаваните учебни дисциплини. Те му позволяват твърде успешно да работи при своята научноизследователска и преподавателска дейност в редица основни направления - статистика, икономика, цени и финанси, демография, социология, агрономия, право и история. Много от четените лекции са публикувани като монографични трудове и заедно с чисто изследователските публикации проф. Тотев е автор на повече от 400 научни труда, монографии, студии, статии - немалко от тях на английски, руски, френски, немски, румънски, хърватски и други езици. Десетки са и непубликуваните му трудове. В работите му преобладава икономическата и статистическата тематика, особено ако към теоретичните и методологичните изследвания в областта на статистиката се прибавят и публикациите му за подходите на емпиричните изследвания върху определени икономически или социални явления и специално в областта на демографията.

В своята преподавателска дейност той разработва и изнася над 20 университетски курса, като се започне от различни статистически и демографски дисциплини и се стигне до такива курсове като „Стопански строй на държавите“, „Геоикономия“, „Теория на социалното управление“, „Антропология“ и „Криминология“. В своите публикации независимо от тематиката им, както и в университетските курсове, широко използва своите знания по статистика, прилага реална статистическа информация при илюстрациите и анализите. Това ги прави изключително атрактивни, лесно разбираеми и добре възприемани от неговите читатели и студенти. През научната му школа преминават стотици докторанти, аспиранти, дипломанти, специализанти, мнозина от които стават академици, професори, доценти, научни работници, преподаватели.

Проф. А. Ю. Тотев е писал не само научни, а и популярни книги и статии в редица наши списания и вестници, участвал е в конференции, изнасял е лекции, представял е на обществеността съвременна интерпретация на историческите събития след Освобождението на България, главно за войните от началото на 20-и век и Македонския въпрос.

Научни интереси

Централно място в изследователската работа на проф. Тотев заемат теоретичните и методологичните въпроси на статистиката. Той изучава логическата

същност на статистическия метод, разработва собствена теза за предмета и характера на статистиката като теоретична наука и като изследователска дейност и довежда определени изследвания до систематизация, която с право може да се смята за принос към няколко теоретични направления: теория на масовото проявление на явленията, теория на признаците, теория на емпиричните статистически изследвания, историческа демография и други.

Проф. А. Ю. Тотев представя своите виждания и по важни и чувствителни въпроси на статистическата теория. Има собствен поглед към предмета и метода на статистиката, който убедително защитава както в публикациите си, така и в различните курсове, които преподава. Това му позволява да намери мястото на статистическия метод при изучаване на масовото проявление на явленията в обществено-икономическия живот и много рано да оформи вижданията си за характера и типа на статистиката като наука и изследователска дейност. Последователно той успява да развие тезата си за т.нар. идиографични и номологични задачи на статистическите изучавания, която днес е част от концепцията за логическата същност на статистическия метод и неговата познавателна същност.

Той убедително обосновава разбирането за статистическия метод в неговите две основни функции - индивидуализираща и обобщаваща, както и това, че съществуват и частни статистически методи, които не са методи на логиката по същество, например т.нар. измерители, които са понятия, отнасящи се повече към характеристиките за общите свойства на статистическите съвкупности отколкото към логиката. През 1960 г. в съавторство с проф. Ив. Стефанов излиза негов учебник по теория на статистиката, който и досега в много отношения е еталон за писане на учебници по статистика за висшите училища у нас.²

През последния четвърт век от творчеството му преобладават трудовете му по демография. Основните му икономически, демографски и исторически проучвания през целия му творчески път са наситени със статистическа информация и задълбочени аналитични изводи. В областта на демографията и демографската статистика проф. Тотев въвежда понятието „историческа генерация“, която обхваща кохорти, изживяващи еднакви събития при сходни условия през определено време (родители,

² Стефанов Ив., А. Ю. Тотев, Теория на статистиката, С., 1960.

деца и внуци). Така той се явява основоположник на антропологичната и историческата демография у нас.

Неговите демографски изследвания имат главно емпиричен характер - отнасят се до развитието на населението и демографските процеси в глобален мащаб и за България. Той проследява демографското развитие на България от 1880 г. насам, като в периодичните си публикации отбелязва настъпващите процеси и демографски особености, които обединява около т.нар. демографска характеристика на икономическата пренаселеност. Проследява също така урбанизацията, външната миграция и бежанците, раждаемостта и смъртността със специален акцент върху продължителността на живота и процеса на стареенето от 60-те години на XX век до края му. Между демографските му публикации най-значим теоретичен и емпиричен труд е „Демография. Избрани теми“ (365 стр., 1972 г., изд. на СУ „Св. Климент Охридски“).

Проф. А. Ю. Тотев прилага много от своите знания и в теорията на емпиричните проучвания, основаващи се на статистически методи. Логиката на изследванията му още от ранните години на научната му работа е ясно ориентирана благодарение на здравата опора върху емпиричните изследвания, изградени на статистическа основа, което позволява да достига до обективни резултати при анализа. Именно това го прави наистина добросъвестен учен в обществения му живот.

Стойностните проучвания на стопанската история на България са рядко явление в нашия обществено-политически живот. Могат да се посочат само двама наши автори, занимавали се задълбочено с технологичната страна на исторически анализи на стопански проблеми до началото на 40-те години на 20-и век. Това са проф. Иван Кинкел и проф. Тотев с неговата монография - сравнително изучаване на българското и югославското народно стопанство (1940 г., 221 стр.). При приложената методика и сравнителния анализ проф. Тотев използва критерии с историческа логика, отнасящи се до технологиите и финансовата материя на проблема.

Последните му работи и интереси са свързани с Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, както и с изследването на ролята на президента на САЩ Томас Удроу Уилсън за България в Първата световна война

(вж. „Международни договори, свързани с войната за обединение на българския народ от 1912 - 1913 г.“, в съавторство с Г. Владимирова, С., 1994) и други публикации.

Обществена дейност и заслуги

Професор А. Ю. Тотев е бил редовен член на Международния статистически институт, експерт на ООН по демография, на Международния съюз за научни изследвания на населението, на Международната иконометрическа асоциация и други. Като експерт статистик и демограф е сътрудничил на Демографския отдел на Департамента за икономическа и социална дейност на ООН (Ню Йорк), на Международния институт по системен приложен анализ (Лаксенбург, Австрия) и други. Участвал е и е бил деен член на редица консултативни, научно-методически съвети и комисии към Централното статистическо управление, Националния комитет на историците в България, Междуведомствената комисия за изучаване на престъпността, Координационния съвет по икономически изучавания при Президиума на БАН, Координационния съвет по социологически изучавания при Президиума на БАН, на експертните съвети по няколко преброявания на населението и жилищния фонд в България и много други.

Той е носител на няколко ордена - „Кирил и Методий“ I степен, „Червено знаме на труда“, „Народна република България“, а също така на много отличия, награди, грамоти, автор е на премирани трудове. През 1972 г. е удостоен със званието „Заслужил деятел на науката“. Във връзка с 90-годишнината на проф. Тотев за неговия изключителен принос за българската наука и университетско образование Академичният съвет на СУ „Св. Климент Охридски“ го награждава с най-високото университетско отличие - барелеф на Св. Климент Охридски със синя лента.

Като член на академични и факултетни съвети и завеждащ катедра по икономика и статистика той е допринесъл много за издигането на организацията и равнището на подготовка на младите кадри с висше образование. Участвал е в работата на редица научноизследователски институти, експертни съвети и лаборатории. Бил е член на научни съвети към Икономическия институт при БАН (сега Институт за икономически изследвания), Научноизследователския институт към Централното статистическо управление (сега Национален статистически институт), както и към

научноизследователските институти по външна търговия, по проблемите на труда, по проблемите на младежта и редица други.

През 1992 - 1994 г. е член на Президиума на Висшата атестационна комисия (ВАК) към Министерския съвет. По-късно е член на специализирания съвет по право към ВАК и на научния съвет към Института по демография при БАН.

Житейският път на проф. Тотев се разделя от историческите граници на различни социално-икономически условия на страната за разлика от творческия му път. В обществения си живот той не е политик, а добросъвестен учен. Цялата му научноизследователска и преподавателска дейност носи белезите на неангажирана политически гражданска активност и професионализъм. Този факт не е долюбван от формиралата се конформистка група от икономисти преподаватели, които му „лепват“ стигмата на учен, обслужващ буржоазията като управляваща класа: „Друг представител на буржоазната икономическа мисъл... е Анастас Юрданов Тотев, (където той, заедно с други учени)... обслужваха косвено буржоазията като управляваща класа. Икономисти от този род бяха К. Г. Попов, А. Ю. Тотев, Ас. Чакалов и др.“.³ Проф. Тотев винаги е посрещал с насмешка това определение и не пропускаше случай да се пошегува с него. Прави чест на статистическата общност по това време, че и в най-малка степен не беше повлияна негативно в отношението си към проф. Тотев от тази и подобни други квалификации, нито някой се опита да получи дивиденди за собствена облага от нея.

Проф. А. Ю. Тотев успяваше да спечели студентската аудитория с непринуденото преподаване на една скучна за повечето слушатели материя като „Съдебна статистика“. Винаги усмихнат, приветлив и остроумен, той грабваше аудиторията и стопяваше границата преподавател - студент. Пример за това е, че като известен заклет левскар нерядко отиваше със своите студенти след лекции на мачовете на „Левски“, като казваше: „Не е било само за да ми се харесат, защото

³ Вж. публикацията на акад. Жак Натан, проф. Кирил Григоров, проф. Любен Берков, проф. Стефан Мечев, проф. Тончо Трендафилов „История на икономическата мисъл в България“, том 2, С., „Наука и изкуство“, 1973, с. 139 - 145, 41.

много от тях продължиха да идват на мачовете на „Левски“ и след като си взеха изпита - успях да ги вкарам в правия път“ (разбирай да ги направя левскарци).

Заслугите му за науката и университетската дейност се помнят от поколения статистици в областта на икономиката, правото, демографията и социологията. Преподавателската дейност и научните изследвания на проф. Тотев са и неговият принос за обществената дейност. Той имаше на какво да научи специалистите и обществениците. Затова заслужава внимание както натрупаната съкровищница от трудовете му, така и всяка негова публикация и изява, в която проличава зрелостта, обективността и добросъвестността на един голям и скромнен български учен.

Проф. Анастас Тотев умира през 2000 г. в София на 93 години.